

บทคัดย่อ

การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นจากพืชสมุนไพรและยาพื้นบ้านในปีที่ผ่านมา 800 ชนิด นำมาสู่การศึกษาเพื่ออนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในชุมชนบนพื้นที่สูงและวิจัยต่อยอดองค์ความรู้เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มและพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ที่ได้มาตรฐาน โดยมีเป้าหมายให้ชุมชนตระหนักถึงคุณค่าของพืชสมุนไพร ช่วยกันอนุรักษ์ฟื้นฟูและปรับใช้ประโยชน์ภูมิปัญญาของตนรักษาสุขภาพเบื้องต้นทดแทนการใช้ปัจจัยภายนอกด้วยแนวทางที่เหมาะสม

การศึกษาในชุมชนบนพื้นที่สูง 6 พื้นที่ ได้แก่ ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงห้วยสั้มป่อย ห้วยน้ำขุ่น และวัดจันทร์ และโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงโป่งคำ ป่ากล้วย และปางมะโอ ด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรและยาพื้นบ้านในชุมชน สามารถคัดเลือกพืชสมุนไพรในการพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ 5 ผลิตภัณฑ์ ได้แก่ ลูกประคบสมุนไพร ยาต้มขมิ้น สรรบมะขาม สมุนไพรขมิ้นเชียงดาและมะรุม ด้านการวิจัยต่อยอดองค์ความรู้และสร้างมูลค่าเพิ่ม ได้ตรวจวิเคราะห์คุณภาพของแหล่งปลูก และกระบวนการผลิต พบว่าคุณภาพดินในแหล่งปลูกพืชสมุนไพร 5 แห่ง แหล่งน้ำที่ใช้ในโรงผลิตและแปรรูปสมุนไพรและยาพื้นบ้านของวิสาหกิจชุมชนกลุ่มสมุนไพรพื้นบ้านศรีบุญเรือง และอุปกรณ์ที่ใช้ในกระบวนการผลิตมีความปลอดภัยอยู่ในเกณฑ์ที่กำหนด

การพัฒนาและทดสอบกระบวนการผลิตผลิตภัณฑ์สมุนไพร สามารถลดปริมาณของเชื้อราและยีสต์ในผลิตภัณฑ์สมุนไพรขมิ้นเชียงดาและมะรุม ได้ร้อยละ 97.60 และ 85.55 ตามลำดับ ซึ่งเป็นปัญหาหลักของผลิตภัณฑ์กลุ่มนี้ นอกจากนี้ยังลดปริมาณของโคลิฟอร์มแบคทีเรีย และ *Bacillus cereus* ในผลิตภัณฑ์สมุนไพรขมิ้นเชียงดา ร้อยละ 95.65 และ 99.93 ตามลำดับ การศึกษาวิธีการขยายพันธุ์ในพืชสมุนไพรที่สำคัญ อาทิ โดไม่รู้ล้ม พบว่าการแยกกอมีอัตราการรอดชีวิตเพียงร้อยละ 20.83 และเมื่อเปรียบเทียบกับวิธีการขยายพันธุ์โดยเมล็ดตามธรรมชาติ พบว่ามีอัตราการเจริญเติบโตช้า ผักเชียงดา พบว่าการปักชำกิ่งแก่ให้อัตราการรอดชีวิตสูงที่สุด ร้อยละ 65 เมื่อทดลองปลูกแปลงทดลองพบว่า มีการเจริญเติบโตที่ใกล้เคียงกัน, และรางจืดดอกแดง พบว่าการแยกกอให้อัตราการรอดชีวิตสูงที่สุดร้อยละ 78.80 รองลงมาคือการปักชำรากร้อยละ 50 เมื่อทดลองปลูกแปลงทดลองโดยใช้ค้างรูปสามเหลี่ยม พบว่ามีการเจริญเติบโตที่ดีโดยเริ่มมีการเลื้อยเกาะค้างเมื่ออายุ 6 เดือนขึ้นไป และการทดลองปลูกแปลงและทดลองปลูกสมุนไพร 6 ชนิด ได้แก่ เจริญกุหลาบ ขมิ้น ไพลดำ ไพล ตะไคร้ และมะกรูด เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งวัตถุดิบศึกษาวิจัยต่อยอดภูมิปัญญาการใช้พืชสมุนไพรกลุ่มขับสารพิษ 2 ตำรับ และเสริมสมรรถภาพและอายุวัฒนะ 5 ตำรับ ซึ่งต้องทำการศึกษาการปลูกและพัฒนาารูปแบบผลิตภัณฑ์ต่อไป

คำสำคัญ พืชสมุนไพร, องค์ความรู้, สร้างมูลค่าเพิ่ม, อนุรักษ์ฟื้นฟู, พื้นที่สูง

Abstract

Over 800 kinds of medicinal plants and folk medicine from the study of the past year has led to the study for a rehabilitation conservancy of local wisdom in the aspect of highland medicinal plants utilization and a value creation research to improve as the products with the standard. The purpose is to raise an awareness of the highland communities about the value of medicinal plants and to encourage its members to conserve and utilize their own local wisdom in the preliminary treatment as the substitution of using the external requisites with suitable approach.

The study of 6 highland communities is consisting of: Huai Som Poi, Huai Nam Khun and Wat Chan Royal Project Areas and Pong Kum, Pa Kluai and Pang Ma-O Highland Development Project Using Royal Project System. From the rehabilitation conservancy of local medicinal plants and folk medicine utilization, various plants were developed into 5 potential products as follows: herbal compress ball, herbal inhalant, tamarind body scrub, Gurmar and Horseradish instant powder beverage.

In the aspect of value creation, the analyses of soil quality in 5 medicinal plant farms, despite there are the contamination of metallic poisons: Arsenic and Chromium, but the quantity is lower than the average level of metallic poisons in soils. Furthermore, the inspection results of production equipment, the water used in factory of Ban Sri Boon Ruang were within the designated criterion. The producing process of Gurmar and Horseradish instant powder beverage has been improved that the number of yeast and mold was decreased at 97.60 % and 85.55 % respectively. Moreover, the amount of Coliform bacteria and *Bacillus cereus* in Gurmar instant powder beverage was reduced at 95.65 % and 99.93 % respectively. In addition, the study of plants propagation such as *Elephantopus scaber* L. indicates that the cluster separation method has only 19.44% chance of survival and has a slow growth rate in comparison with natural seed propagation. For the *Gymnema inodorum* (Lour.) Decne., the old branch grafting method has the highest survival rate at 65% and in experimental planting have growth rates similarly. For the *Thunbergia coccinea* Wall. ex D.Don., the method of cluster separation has the highest survival rate at 78.80%, followed by the roots grafting method with the rate of 50% and in experimental planting by triangle shape of climbing support structure made from bamboo have growth rates well. And, 6 kinds of medicinal plants, including: *Gymnema inodorum* (Lour.) Decne., *Curcuma longa* L., *Zingiber ottensii* Valetton, *Zingiber montanum* (J. Koenig) Link ex A. Dietr., *Cymbopogon citratus* and *Citrus hystrix* DC. were tested to plantation into the farms for the future source of herbal materials. Moreover, 2 formulae the detoxification and five formulae of the physical encouragement and

elixir were selected and study for the local utilization which are in need of further study for the plantation and developed into products.

Keywords: Medicinal plant, Local Wisdom, Rehabilitation Conservancy, Value creation, Highland community

